

สิ่งสำแดงถึงความเป็นท้องถิ่นของวรรณกรรม : กรณีวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์*

อัตลักษณ์หรือลักษณะที่สำแดงถึงความเป็นตัวตนของวรรณกรรมท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ไม่ควรพิจารณาจากคำภาษาถิ่นที่ปรากฏอยู่เท่านั้น เพราะถ้อยคำเป็นสิ่งที่ผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนเยี่ยงผู้รจนาวรรณกรรมทั้งปวงสามารถเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างชาญฉลาดและเหมาะสมที่เสมอ แต่สิ่งที่สำแดงถึงความเป็นท้องถิ่นที่แท้จริง คือ โครงสร้างและอนุภาคของเรื่องและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ตกผลึกเป็นโครงสร้างระดับลึก หรือความเป็นตัวตนอันเป็นภูมิลักษณะและจิตลักษณะภายในของกลุ่มชนนั้นๆ ซึ่งอาจกำลังถือปฏิบัติกันอยู่หรือเคยเป็นจารีตนิยม เป็นคติความเชื่อ เป็นระบบคิด เป็นคติชนหรือศาสตร์ชาวบ้าน รวมถึงพิธีกรรมของท้องถิ่น นั้นๆ ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับถ้อยคำภาษาจะต้องเป็นถ้อยคำที่มีบริบททางวัฒนธรรม มีพลวัตและบทบาทในพื้นที่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในท้องที่ที่ผู้รจนาร่วมสมัยอยู่หรือเก่าก่อนกว่านั้น

อันที่จริงข้อถกเถียงและข้อยุติว่าวรรณกรรมเรื่องใดเป็นของท้องถิ่นใดไม่ใช่ประเด็นสำคัญของการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น แต่ถ้าสามารถกระทำได้จะช่วยให้การศึกษาเกิดคุณค่าเพิ่มขึ้น เพราะทำให้ “แลเห็นคนในสังคม” ผ่านตัวอักษรและผ่านหน้ากระดาษที่รวมเรียกว่า “ตัววรรณกรรม” คุณค่าดังกล่าวย่อมเอื้อประโยชน์ต่อการหยั่งเห็นศิลปการ เห็นทฤษฎี เห็นพลังแห่งวรรณกรรม เห็น “สัจจะ” ที่แฝงฝังอยู่ใน “ศิลปกรรม” ทั้งเพื่อ “การเหลียวหลังและแลหน้า” แต่ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ความสามารถของผู้พินิจ อันต้องอาศัยทั้งทักษะ ความรู้ ความสามารถในเชิงวิจักษ์ณ์ และวิจารณ์ เพราะสิ่งที่สำแดงถึงความเป็นท้องถิ่นที่มีค่าสูงสุด คือ ส่วนที่ผู้รจนา

* ศาสตราจารย์ ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยทักษิณ
ปร.ด.กิตติมศักดิ์ (ไทยคดีศึกษา)

ไม่ได้ตั้งใจจะแสดงถึงสิ่งดังกล่าว ถ้าเมื่อใดมีเจตนาจะแสดงเช่นนั้นมักแปดปนด้วยอคติ สิ่งสำคัญถึงความเป็นท้องถิ่นในวรรณกรรมจึงไม่มีทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอน มีทั้งประเภทที่เห็นได้ชัดปล้นทันที และที่แลเห็นได้ ก็ต่อเมื่อพินิจพิจารณาเท่านั้น

เฉพาะกรณีวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ณ ที่นี้จะนำวรรณกรรมเรื่องสำคัญ ที่ดูประหนึ่งจะยุติกันแล้วว่าเป็นวรรณกรรมของภาคกลาง แต่ใครตั้งข้อสังเกตเพื่อให้เป็นคำถามใหม่ที่ยังน้อยอาจเป็นการจุดประกายทบทวนและค้นคว้ากันใหม่ คือเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์รา รวมอยู่กับเรื่องสังข์ทอง ในชื่อเรื่องเต็มว่า **“บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง”** (ตอนนางมโนห์ราถูกจับไปถวายพระสุธน) เรื่องนี้เคยพิมพ์เผยแพร่มาแล้ว (เท่าที่ทราบ) ๓ ครั้ง คือ พิมพ์ครั้งแรกในงานฉลองสโมสรทหารบกกองพลที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๔๖๒) ครั้งที่ ๒ ในงานฉาปนกิจศพนางหวัน วงศ์สมบุญ (พ.ศ. ๒๔๙๙) และพิมพ์ครั้งที่ ๓ โดยกรมศิลปากรอนุญาตให้สำนักพิมพ์คลังวิทยาพิมพ์จำหน่าย

วรรณกรรม เรื่องนี้น้อยคนที่จะคิดว่าอาจเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้/รนา โดยชาวภาคใต้ ซึ่งในที่นี้จะได้เสนอประเด็นดังกล่าวในมุมมองใหม่เป็นตัวอย่าง เพื่อก่อให้เกิดการวิเคราะห์วิจารณ์ที่หลากหลายยิ่งขึ้น

วิเคราะห์บทละครเรื่องนางมโนห์รา

ตอน นางมโนห์ราถูกจับไปถวายพระสุธน

ประวัติและลักษณะวรรณกรรม

บทละครเรื่องนางมโนห์รา ตอนนางมโนห์ราถูกจับไปถวายพระสุธนฉบับนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าเป็นหนังสือบทละครครั้งกรุงเก่า ได้ตีพิมพ์ครั้งแรกในงานฉลองสโมสรนายทหารบก กองพลที่ ๓ ของผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ทรงระบุไว้ในคำอธิบาย เรื่องบทละครครั้งกรุงเก่าในการพิมพ์ครั้งนั้นว่า **“บทละครเรื่องนางมโนห์ราที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้เป็นบทละครชิ้นแรกในกรุงเก่า”** อนึ่งทรงตั้ง

^๑ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, คำอธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่า, หอสมุดวชิรญาณ ที่ ๓๐ พฤษภาคม ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๖๒ (อ้างตามฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐๔

ข้อสังเกตไว้ด้วยว่า “ส่วนบทละครเรื่องนางมโนห์ราที่พิมพ์ไว้ข้างต้นนั้นแปลกไปอีกอย่างหนึ่ง ท่านผู้อ่านคงจะสังเกตได้ว่าไม่เป็นกลอนแปดแท้เช่นบทละครสามัญ แต่งปนกาพย์อย่างทีละคร “โนรา” มณฑลนครศรีธรรมราชหรือที่เราเรียกกันว่าละครชาตรีร้องบทย่างนี้ ในข้อนี้มีประหลาดอย่างหนึ่งทีชาวนครศรีธรรมราชเรียกละครชาตรีว่า “โนรา” ถ้าเราจะไปเรียกว่า “ละคร” ก็ไม่เข้าใจ อันคำว่า “โนรา” นี้ คงมาจากชื่อนางมโนห์ราในบทละครเป็นแน่ไม่มีที่สงสัย”

ที่ว่าบทละครเรื่องนางมโนห์ราเป็น “บทละครครั้งกรุงเก่า” ไม่ได้หมายความว่า เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในกรุงศรีอยุธยาด้วย ดังที่ว่า “ตำนานของละครโนรา มีในคำไหว้ครูของเข่าว่าครูเดิมชื่อขุนศรีทธาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา มีความผิดต้องราชทัณฑ์ให้ลอยแพไปเสียจากพระนคร แพขุนศรีทธานอยออกปากน้ำไปติดอยู่ที่เกาะสีชัง” พวกชาวเรือทะเลพบจึงรับไปส่งขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช ขุนศรีทธา จึงได้เป็นครูฝึกหัดโนราให้มีขึ้นที่เมืองนครเป็นเดิมมา นำสันนิษฐานว่าบทละครเรื่องนางมโนห์ราที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เป็นบทละครชิ้นแรกในกรุงเก่า” *

ความที่ปรากฏดังกล่าวมาแล้วนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสรุปไว้ว่า “ความสันนิษฐานนี้ ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าจะถูกต้อง ว่าแต่ตามที่คิดเห็น” *

* ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, คำอธิบายเรื่องบทละครครั้งกรุงเก่า ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พิมพ์โดยสำนักพิมพ์คลังวิทยา กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๓

อนึ่งน่าสังเกตว่า ชาวใต้ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์นิยมเรียกการแสดง “โนรา” ว่า “ชาตรี” ตำนานโนราที่เก่าๆ ก็เรียกเช่นนั้น ส่วนคำว่า “ละครชาตรี” เป็นคำที่คนไทยภาคกลางเรียกตอนหลัง จึงเรียกกันว่า มโนรา, มโนราห์ และ มโนห์ราก็มี

* ตำนานเรื่องโนรา ส่วนวน คำบอกเล่าของโนราวัดจันทร์เรือง ตำบลพังยาง อำเภอมะนัง จังหวัดสงขลา กล่าวไว้ว่า

“อุกซักใบแล่นกลางคืน มาเป็นกลางวัน
ไกลดลึงไกลฝั่ง เอาเกาะกระซังเป็นเรือน”

* ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒

อนึ่งชาวภาคใต้เชื่อกันว่า ขุนศรีทธา เป็นชาวบ้านท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง และแพที่ลอย ลอยจากฝั่งพัทลุงไปติดที่บ้านกระซัง อยู่ในบริเวณเกาะใหญ่ (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอมะนัง จังหวัดสงขลา) ไม่น่าจะเป็นเกาะสีชังตามที่เข้าใจกัน

* เรื่องเดิมหน้า ๔

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ตั้งข้อสังเกตไว้ในภาคผนวกของเรื่อง มโนหรานิบาต ฉบับวัดมัทธนิมาวาส สงขลาว่า “**ไม่เชื่อนิทานนักกว่า บทละครเรื่องนางมโนห์รา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับดังกล่าวนี้จะเป็นบทละครครั้งกรุงเก่าอาจเป็นบทโนราที่ชาวปักษ์ใต้แต่งขึ้นเพื่อแสดงให้ชาวภาคกลางดูสมัยกรุงธนบุรีหรือหลังจากนั้น**”^๖

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างบทละครเรื่องนางมโนห์รา กับ เรื่องพระสุธน - นางมโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา^๗ (ตั้งแต่บทที่ ๖๑๔ - บทที่ ๑๐๐๐) และตำนานเรื่องโนราของโนราวัดจันทร์เรื่อง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา^๘ ประสานด้วยเรื่องอื่นๆ แล้ว ทำให้เห็นชัดว่าบทละครเรื่องนางมโนห์รา เป็นเรื่องที่ไ้วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ผสมกับนิทานและตำนานเรื่องนางมโนห์ราที่แพร่หลายในภาคใต้ ดัดแปลงแต่งเป็นบทชาตรีขึ้นในชั้นหลัง ซึ่งต่อมาทางภาคกลางเรียกโนรา (ชาตรี) ว่า “ละครชาตรี” เป็นที่น่าสังเกตว่า บทละครเรื่องนางมโนห์รามีโครงเรื่องใกล้เคียงกับเรื่องพระสุธน - นางมโนห์ราฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส แต่มีบางตอนภาคต่างกัน เช่น ในฉบับวัดโพธิ์ นางมโนห์ราเป็นผู้เข้าไปลักปีกหางจากห้องบรรทมของมารดาด้วยตัวของนางเอง แต่ฉบับบทละคร นางศรีจุลาเป็นผู้ช่วยลักให้ เป็นต้น

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานถึงพระองค์เจ้าปัทมราช (ลูกเธอในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ กล่าวถึง “ละครชาตรี” ของพระองค์เจ้าปัทมราชจากเมืองนครศรีธรรมราชที่เข้าไปแสดงในงานพระราชศุภกรมสมเด็จพระเดชาดิสร ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ความว่า “**แลละครชาตรีของเสด็จนั้น กระหม่อมฉันได้สั่งให้ตั้งโรงให้เล่นในการพระศพนันด้วย มีคนมาดูมากเพราะเป็นของนอกแปลกเข้ามา กระหม่อมฉันได้ให้เงินโรวันละสามตำลึงทั้งสิ้น**” อันนี้แสดงว่า “ชาตรี” เมืองนครฯ ที่ไปแสดงนั้นทางเมืองหลวงเรียกว่า “ละครชาตรี”

^๖มโนหรานิบาต ฉบับวัดมัทธนิมาวาส สงขลา วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา, ๒๕๑๓ หน้า ๓๔๗

^๗พระสุธน - มโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, (ในวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร), ๒๕๔๘, เล่ม ๕ หน้า ๑ - ๔๗๕

^๘มโนหรานิบาต ฉบับวัดมัทธนิมาวาส ภาคผนวก หน้า ๓๗๕.

อนึ่งพบหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่า มีการเรียกชาตรีเป็น “มโนห์ราชาตรี” ในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง มโนหรานิบาต ฉบับวัดมัชฌิมาวาสสงขลา ซึ่งบ่งว่าเขียนเสร็จปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ตอนที่กล่าวถึงการมหรสพในพิธีสมโภชพระสุธน - นางมโนห์ราว่า

**“มโนราชาตรี ร้องบทเมรี ชมสวนชวนสมร รำเมื่อกินเหล้า
เคล้าคลอชวนนอน ลักยาพาจร เมรีมัวเมา”**

อันนี้บ่งชี้ว่าแม่โนราหรือชาตรีจะเล่นเรื่องอื่นที่ไม่ใช่เรื่องนางมโนห์รา ก็เรียกการละเล่นชนิดนี้ว่า “มโนราชาตรี”

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วส่วนหนึ่ง น่าจะสันนิษฐานได้ว่าวรรณกรรมเรื่อง “บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์รา” เป็นบทแสดงโนราของชาวปักษ์ใต้ ตามรูปแบบที่พระองค์เจ้าปัทมราชปรับปรุงและจัดส่งร่วมแสดงในงานพระราชทานศพกรมสมเด็จพระเดชาดิศร ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ ที่เรียกกันว่า “ละครชาตรี” ในครั้งกระนั้นนั่นเอง

สิ่งที่สำแดงว่าบทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ร่าน่าจะเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ดัดแปลงปรับปรุงเป็นอย่างบทละคร เช่น

(๑) เกี่ยวกับเนื้อเรื่องและอนุภาคของเรื่อง

บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์รา มีเนื้อเรื่องและอนุภาคของเรื่อง หลายตอนสอดคล้องกับวรรณกรรม เรื่องนางมโนห์รา ฉบับต่าง ๆ ของภาคใต้ เช่น บางอนุภาคตรงกับเรื่องพระสุธน - มโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมวาส สงขลา^{๑๑} บางอนุภาคสอดคล้องกับนิทานเรื่องนางมโนห์รา ของนางอายเนียว นิคม^{๑๒} บางอนุภาคสอดคล้องกับนิทานเรื่องนางมโนห์รา ส่วนของนางพิณ เพ็ญจำรัส^{๑๓} (ส่วนใหญ่ตรงกับฉบับวัดโพธิ์ปฐมวาส) บางอนุภาคสอดคล้องกับตำนานโนรา ของโนราวัดจันทร์เรื่อง^{๑๔} และสอดคล้องกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้เรื่องอื่น ๆ ดังเช่น

^{๑๑}มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, พระสุธน - มโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมวาส สงขลา, ๒๕๔๘

เล่ม ๕ หน้า ๑ - ๔๗๕

^{๑๒}ภาคผนวก เรื่อง มโนหรานิบาต ฉบับวัดมัชฌิมาวาส สงขลา, วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา, ๒๕๑๓ หน้า ๓๑๘

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๖

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๕

(๑.๑) อนุภาคเกี่ยวกับพระมารดาของนางมโนहरา

ตำนานโนราของโนราวัดจันทร์เรื่อง บ้านกล้วย ตำบลพังยาง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สอดคล้องกับบทละคร (ที่ว่า) ครั้งกรุงเก่า ตรงที่ว่า มารดาของนางมโนहरา ชื่อนางเกษณี โดยในตำนานโนราว่า

ท้าวทุมพรผู้เป็นบิดาของนางมโนहरา นีราขภัยไปอยู่เมืองไกรลาส และได้นางเกษณีเป็นมเหสี และเป็นผู้ทำปึกและนางให้นางกินีทั้ง ๗ นาง ดังที่ว่า

“ทุมพรจึงหนีออกจากเมือง ไปอยู่เมืองไกรลาส มีเมียชื่อนางเกษณี มีลูกสาว ๗ คน ชื่อ จันทสุหรี ศรีสุรัต พิม พัด รัชดา วิมลมาลา และโนรา เมื่อ ๗ นางจะไปอาบน้ำที่สระอนันต์ ท้าวทุมพรไม่อยากให้เดินดินเหมือนลูกชาวบ้าน จึงทำปึกทำนางให้”^{๓๓} เนื้อหาตรงกับในบทละครฯ ดังที่ว่า

“๑ เมื่อนั้น	เกษณีโถมงามเจ้าทราชมเขย
ครันได้สมประติมิทันช้า	เจ้ายังโศกาไม่เสบาย
อกแน่นแค้นใจกระไรเลย	ว่าพระคู่เขยผู้สามี
หน้าใจแล้วแลนะท้าวไท	ช่างทำปึกให้นางเทวี
ทุกวันเวลายามราตรี	นางเทวีบินเล่นบนเวหา
สระกว้างกลางไพรที่ในป่า	แนะนำลูกยาใช้ให้ไป” ^{๓๔}

เป็นที่น่าสังเกตว่าในบทละครฯ ด้วยกัน ในบางที่ระบุว่ามีมารดาของนางมโนहरา ชื่อเทพกนิรี เช่น ตอนนางมโนहरากลางถึงชีวิตส่วนตัวของนาง เล่าให้สาวสาวที่พรานบุญทูลสาหามาเป็นเพื่อนว่า

“๑ ตัวฉันนี้อยู่เมืองไกรลาส	พระบาทบพิตรเป็นบิดา
ท่านทุมพรพระราช	ครอบครองพาราพระบุรี
อันองค์สมเด็จพระมารดา	ฉายาชื่อเทพกนิรี
ฉันมีพี่น้องถึงเจ็ดองค์	หนีลงมาเล่นในสระศรี
พรานคล้องได้ข้าแล้วพาหนี	ทั้งหกพระพี่บินหนีไป” ^{๓๕}

^{๓๓}ดูภาคผนวก ในเรื่อง มโนหรานิบาต ฉบับวัดมณีมาวาส สงขลา, ๒๕๑๓, หน้า ๓๘๘

^{๓๔}บทละครครั้งกรุงเก่า ฉบับสำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘, หน้า ๕๐

^{๓๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘

อนึ่งความที่ว่านางเกษนี เป็นมารดาของนางมโนหร้านั้น ขัดแย้งกับอนุภาคของเรื่องพระสุธน - มโนหร้า คำกาพย์ ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส สงขลา^{๑๑} ที่ว่านางเกษนีเป็นแม่เลี้ยงของท้าวอาทิตย์วงศ์และเป็นมารดาของพระสุธน ดังที่ว่า

“๑ สมเด็จพระอาทิตย์ ท้าวทรงทศพิธ ปมิดทำนอง
นางอัครมเหลื ใครจะมีถึงสอง หน้าवलครครอง
สมสองเสน่หา

๑ ชื่อเจ้าเกษนี เชื่อชาติกษัตริย์ เจ็ดโฉมโสภา
คัวค้อมน้อย สະสวโรปา อรุระอุรา
เต่งตึงผิงผาย”^{๑๒}

ความขัดแย้งกันทำนองนี้ มักมีให้เห็นเป็นปกติในวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่ผู้แต่งหรือผู้คัดลอกไม่ใช่คนเดียวกัน

กรณีที่บทละคร มีอนุภาคว่านางเกษนีเป็นมารดาของนางมโนหร้า ย่อมบ่งชี้ว่า บทละคร ฉบับนี้มีนัยยะสัมพันธ์กับตำนานโนรา ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นเมือง (โนรา / มโนหร้า) ของภาคใต้ในบางส่วน

(๑.๒) อนุภาคที่ว่าท้าวทุมพรเป็นช่างทำปีกและหางให้ ยังสอดคล้องกับเรื่อง พระสุธน - มโนหร้า ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส ที่ว่าท้าวทุมพรได้เรียนรู้วิธีทำปีกหางจากนางกินรี เพื่อแลกกับชีวิตของนาง เรียนจนทำได้ แล้วทำให้นางทั้ง ๗ ดังที่ว่า

“๑ ทุมพรจักรี คิดแล้วภูมิ จึงทำปีกหาง
เอาทองแต่มชน สร้อยสนด่างด่าง ประดับปีกหาง
ให้งามพรรณราย

^{๑๑}พระสุธน - มโนหร้า คำกาพย์ ฉบับนี้ เป็นกลุ่มที่ระบุว่าพระสุธนมีนางกานมบุตรพราหมณ์เป็นแม่เลี้ยง และกล่าวถึงค่านิยมของสังคมยุคที่ว่าพันต้องสีด้า ดังที่ชมโฉมนางมโนหร้าว่า

“๑ ชงคานากิ พระทันต์ดำดี มีสามสิบสอง
พระเกศคำพลับ คือแหม่งทับทอง หลังดินทั้งสอง
เช่นเต้าทองดี” (บทที่ ๔๔๓)

^{๑๒}พระสุธน - มโนหร้า ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส สงขลา, บทที่ ๑๙ - ๒๐ (ดู วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัสดร, ๒๕๔๔, เล่ม ๕ หน้า ๔๔)

๑ เล่ห์กลยนต์ใน	เมื่อจักบินไป	ชักเงื่อนเลื่อนสาย
รศว์าดชาดจิม	พริ้มพริ้มพรายพราย	เสร็จแล้วถวาย
ใต้เตียงทองพลัน		
๑ ครั้นเมื่อรุ่งเช้า	เจ็ดนางขึ้นเฝ้า	ท้าวไททั้งสอง
ท้าวเห็นสุดสวาท	นางน้อยล่ายอง	เจ็ดนางพี่น้อง
นั่งเฝ้าพร้อมกัน		
๑ จึงหยิบปีกหาง	ยื่นให้แก่นาง	ทั้งเจ็ดจอมขวัญ
บอกสายแง่เงื่อน	เลื่อนกลับบินผัน	เลื่อนได้พร้อมกัน
ตามคำบิดา”		

(ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส บทที่ ๔๕๐ - ๔๕๓)

กรณีนี้บ่งชี้ถึงความพ้องกันในส่วนระหว่างฉบับบทละคร กับ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่อง พระสุธน - มโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาสและอีกหลายฉบับ รวมทั้งตำนานและนิทานที่แพร่หลายในภาคใต้

(๑.๓) เกี่ยวกับชื่อนางกินรีทั้ง ๗

ชื่อของนางกินรีซึ่งเป็นพี่ของนางมโนห์รา ตามตำนานโนรา ของโนราวัดจันทร์เรือง ได้ระบุชื่อครบทั้ง ๗ คน ได้แก่ จันทสุหรี, ศรีสุรัต, พิม, พัด, รัชดา, วิมลมาลา และโนรา

บทภาคครู หรือบทไหว้ครูของโนราหรือชาตรี ซึ่งถือเป็นจารีตประเพณีกล่าวสืบต่อๆ กันมา ตอนหนึ่งกล่าวถึงธิดาของท้าวทุมพรในเรื่องพระสุธน นางมโนห์ราว่า “ทูลหัวตัวพี่ ชื่อจันจรี ศรีจุฬา เจ็ดนางชาวฟ้า ลูกสาวของท้าวทุมพร” (บทภาคครูของคณะโนราหลายคณะ)

วรรณกรรมเรื่องพระสุธน - มโนห์รา (คำกาพย์) ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส กล่าวถึงชื่อ นางศรีจุฬา (บทที่ ๗๖๘, ๗๙๕) นางจันจุลลี (บทที่ ๘๑๒, ๘๓๕) พี่พิม, พี่พัด (บทที่ ๘๓๔)

ชื่อที่กล่าวถึงในบทละครครั้งกรุงเก่า ว่า “เมื่อนั้น นวลนางพระพี่ ศรีจุลา พี่พิม พี่พัด พี่สุรัต ภัสดา คิดนาเอ็นดูมโนห์รา มาเราจะคิดประการใด” (ฉบับสำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘, หน้า ๓๖) (คำว่า ภัสดา คล้ายกับชื่อ รัชดา)

(๑.๔) นิมิตคู่บุญ ครั้งเกิดนางกนิษฐัง ๗

ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส กล่าวว่

“๑ ทกนางแม่เกิดเจ้ามา ได้แต่ข้างม้า

วัวควายไร่นาข้าวไท

๑ เกิดเจ้ามโนหรยาใจ ลือเลื่องเฟื่องไป

ปรากฏทั้งเมืองไกรลาส

๑ ภูเขาเงินทองคลาคลาด เสมอปราสาท

ชาวเมืองไกรลาสชมบุญ

(บทที่ ๗๐๔ - ๗๐๕)

นิทานเรื่องนางมโนรา ฉบับนางพิน เพ็ญจำรัส ว่

“๑ เกิดโหมพีพี เกิดข้างเกิดม้า

เกิดนางโนรา

เกิดภูเขาเงินภูเขาทอง

ผุดขึ้นลอยล่อง

เจ็ดมุมปราสาท

แม่ตั้งใจปอง

ให้เจ้าอยู่ครองเมืองไกรลาส”

(ภาคผนวก มโนหรานิบาต หน้า ๓๐๒)

บทละครครั้งกรุงเก่า กล่าวถึงสาระสำคัญ คล้ายกันว่า

“๑ แม่เกิดพีพีทั้งทกนาง บังเกิดแต่ข้างกับม้า

ประสูติเจ้ามโนหร

เกิดภูเขาเงินภูเขาทอง

สมบัติทั้งพารา

พูนเกิดขึ้นมาก่ายกอง

ภูเขาเงินภูเขาทอง

เรื่องรองทั้งสี่มุมปราสาท

หัวใจของแม่มาคิดปอง

จะให้เจ้าครองเมืองไกรลาส”

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘, หน้า ๓๐)

(๑.๕) อนุภาคการแทงสาดรา (ศาสตร์รา)

ความเชื่อเกี่ยวกับการแทงสาดรา เพื่อทำนายโชคชะตา เป็นวัฒนธรรมที่แพร่หลายมากในภาคใต้ บางถิ่นเรียกศาสตร์ราว่า “สัจจา” บางที่เรียกว่า “พระธรรมบท” หรือ “พระบท” ในการใช้ศาสตร์ราเจ้าของตำราจะเป็นผู้พิจารณาอนุญาตและควบคุมการใช้ ให้ผู้ที่จะดูโชคชะตากราบไหว้ศาสตร์รา แล้วยกเทินไว้เหนือศีรษะ ตั้งจิตอธิษฐานและเปล่งคำว่า “ถ้าต้องที่ดีให้ชื่อน้ำ ถ้าต้องที่ร้ายให้ชื่อไฟ” เมื่อแทงเสร็จแล้วอาจต้องไถ่ชะตา ตามที่ตำรากำหนดไว้ในแต่ละตอน

ตำราศาสตร์รานิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในภาคใต้ จากผลการศึกษาของ วิไลลักษณ์ เล็กศิริรัตน์ เมื่อ ปีพ.ศ. ๒๕๔๗^{๑๔} พบต้นฉบับที่เป็นหนังสือชุด (สมุดข่อย) และยังใช้ประโยชน์กันอยู่ไม่น้อยกว่า ๑๐ ฉบับ มีวัฒนธรรมการใช้ เช่นเดียวกัน คือ ผู้แทงศาสตร์ราแทงถูกตอนไหน เจ้าของตำราจะเปิดแล้วอ่านให้ฟัง โดยปกติจะแทง ๓ ครั้ง ๓ หน เพื่อให้ได้คำตอบที่จะแจ่มแจ้งนัย

การแทงศาสตร์ราของนางมโนหร่าในบทละครฯ สอดคล้องกับเรื่องพระสุธน - มโนหร่า (คำกาพย์) ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส ที่เรียกชื่อตำรานี้ตรงกันว่า “ศาสตร์ราชัย” และมีวิธีการตรงกัน ดังที่ว่า

“๑ มโนหร่านางหน่อไท
ยกมือเหนือเกศา

๑ ถ้าดีต้องเกิด

โฉมยงแทงลงไฉ

“๑ กระหยดเข้า

นางจับสไบมาห้อยบ่า

นางจึงจับใส่เหนือเกศา

ถ้าต้องที่ดีให้ชื่อน้ำ

ดีร้ายเป็นไฉน

เข้านั่งใกล้พระมารดา

เมื่อจะแทงศาสตร์ราชัย

ถ้าว่าร้ายให้แนแนใจ

ตามน้ำใจเจ้าปรารถนา”

(ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส บทที่ ๖๕๘, ๖๕๙)

นางเจ้าแม่ทรงศาสตร์ราชัย

คอยแระแนเข้าไป

สุรางคนางนอกใน

ถ้าต้องที่ร้ายให้ชื่อไฟ

บอกข้าสั๊กหน้อยตาโหรา”

(บทละครฯ ฉบับคลังวิทยา, หน้า ๒๓)

^{๑๔}สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร, ๒๕๔๘ เล่ม ๒

ผลจากการทรงศาสตร์ของนางมโนहरา ในบทละครครั้งกรุงเก่า ครั้งแรก
 แห่งถูกเมื่อฤๅษีไถนาพบนางสีดาอยู่ในผอบทอง ครั้งที่ ๒ แห่งถูกเมื่อนางส่ามหนักขา
 ถูกพระรามตัดตีนสินมือ ครั้งที่ ๓ แห่งถูกเมื่อพญาหงส์ทองต้องแล้ว การทรงครั้งแรก
 ตรงกับการทรงของนางมโนहरาในเรื่องพระสุธน - มโนहरาคำกาพย์ ฉบับวัดโพธิ
 ปฐมาวาส (บทที่ ๖๖๔ - ๖๖๕) ผลการทรงครั้งแรกและมีคำทำนายสอดคล้องกับ
 ที่กล่าวไว้ในตำราทรงศาสตร์ ฉบับตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัด
 สงขลา และพระสุธน - นางมโนहरา ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส ซึ่งมีใจความว่า

“ได้เมื่อฤๅษีไถนา พบนางสีดา เาามาไว้เป็นลูก ผู้ใดทรงถูก ว่าอาภัพ
 พ่อแม่และพี่น้อง ข้าทาสมากเนื่องนอง ที่แล่นองมากเสียเปล่า พี่น้องเป็น
 ศัตรู อายุสามสิบสอง คนอยู่ไกลนำทุกข์ให้ ร้อนรนแทบตัวตาย อายุได้
 สามสิบหกปี เจ้านายให้ยศศักดิ์ ทั้งลูกรักบังเกิดมี ถ้าเป็นชื้ออยู่ยืนยาว
 เป็นกระหัด (คฤหัสถ์) ก็ไม่เสีย จะได้เมียที่สาวสาว ถ้าหญิงไม่แก่ล้งกล่าว
 ได้ผัวบ่าวเป็นมันคง แก้วแหวนทั้งเงินทอง มีกายกองมากถ้วนถึ ได้ผัวสกุลดี
 ไม่อย่างนี้แล้วตามใจ จัดหามาไวไว ไถ่ชะตา ๔-๕ ปีง”

(ตำราศาสตร์ ฉบับตำบลเขารูปช้าง อันดับที่ ๑๕)

เทียบกับที่ปรากฏในบทละคร ว่า

“๑ แห่งต้อง	เมื่อพระฤๅษีแกไถนา
พบนางสีดา	คุตคู้อยู่ในผอบทอง
ต้องฝนต้องฟ้า	หน้าตาก็ราเศร้ามอง
คุตคู้อยู่ในผอบทอง	ฤๅษีเธอพามาเลี้ยงไว้”

(คลังวิทยา, ๒๕๐๘, หน้า ๒๓)

เทียบกับที่ปรากฏใน ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส ที่ว่า

“๑ โหรเฒ่าเปิดอ่านดู	รู้ว่าต้องเมื่อเสดา
จมอยู่ได้สุธา	พระพักตราอาบหมองไหม้
ฤๅษีไปไถนา	พบสีดาพามาไว้
ยังทรงยังต้องร้าย	จักვნวยายเป็นสองถา”

(ฉบับวัดโพธิปฐมาวาส บทที่ ๖๖๔ - ๖๖๕)

ตำราทางศาสตร์ฉบับที่แพร่หลายในภาคใต้ส่วนใหญ่จะมีตอนฤกษ์ไถนาพบนางสีดา และทำนายว่าชะตาร้าย เช่น ฉบับบ้านกุ่ม ตำบลเทพกษัตรี จังหวัดภูเก็ต ทำนายว่า ชะตาอาภัพ (ตอนที่ ๑๙) แต่ที่ทำนายว่าชะตาดี ก็มี เช่น ฉบับบ้านโคกยาง อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ ทำนายว่าจะได้ลาภทรัพย์ เงินทอง และคู่ครอง (ตอนที่ ๒) ฉบับอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ว่ามีลาภ ค้าขายได้ผลดี (ตอนที่ ๒๖) ฉบับอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทำนายว่าจะได้ลูกสาว คิดค้าขายทำไร่นาได้ผลดี (ตอนที่ ๑๕) ฉบับอำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา ทำนายว่า ทำมาค้าขายคล่อง (ตอนที่ ๕๒) เป็นต้น

ส่วนที่เกี่ยวกับนางสำมนักขานั้น มีในตำราศาสตร์เกือบทุกฉบับเช่นเดียวกับตอนฤกษ์ไถนาพบนางสีดาแต่คำทำนายชะตาของผู้ที่แทงถูกตอนนางสำมนักขาถูกพระรามตัดตีนส้นมือ ล้วนตรงกันว่าเป็นชะตาร้าย เช่น ฉบับบ้านโคกยาง ทายว่า มิดี เลือดจกตกยางจะออก ศัตรูจะคอยทำร้าย คนใกล้ชิดจะเบียดเบียน (ตอนที่ ๒๒) ฉบับอำเภอโคกโพธิ์ ทายว่าจะเคราะห์ร้ายถึงตาย (ตอนที่ ๑๖) ฉบับบ้านกุ่ม ทายว่าสามีจะนำทุกข์มาให้เพราะถูกผู้ใหญ่แกล้ง (ตอนที่ ๔๒)

อนึ่งเกี่ยวกับบททางศาสตร์ตอนที่ว่าด้วยนางสำมนักขา พบว่าตำราศาสตร์ฉบับตำบลเขารูปช้าง เรียกชื่อต่างออกไปว่า นางสำหนูกษี และมีเนื้อหาดังนี้

“ได้เมื่อนางสำหนูกษี เมื่อเขาตัดตีนส้นมือ ถ้าใครแทงต้องที่นี้ ว่าพระเคราะห์ร้าย มักจะต้องโทษ มักเจ็บตีนป่วยมือ มีทาสวัวควายมิได้ใช้สอย ถ้ามีเงินทองว่ามีผู้จะลักเอา ในปีนี้ว่าพระเคราะห์ร้ายนัก ถ้าใช้ว่าต้องคุณเขาทำ ถ้าเป็นความว่าจะแพ้ ด้วยเขากินสินบน ถ้าของหายว่าผู้ใหญ่เอาไว้ ถ้าถามคนไปไกลว่ายังมีมาด้วยว่าเจ็บไข้ ท่านว่าให้แทงอีกสักทีก่อนจะเป็นอย่างไร”^{๑๔}

(ตำราศาสตร์ ฉบับตำบลเขารูปช้าง ตอนที่ ๓๖)

^{๑๔}ดู วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัตสรร เล่ม ๒, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมหาวิทยาลัยราชภัฏ-สุราษฎร์ธานี, ๒๕๔๘, หน้า ๒๔๙.

เทียบกับผลการทางศาสตร์ของนางมโนหร้าที่ปรากฏในบทละครกรุงเก่า
ตรงที่ว่า

“๑ แหงต้อง
ขึ้นหน้าสิดา
ท้าวซิ้งว้าซี้เอาหน้าลูก
พระรามตัดตีนสินมือเสีย

ถูกที่นางสำนักขา
พระรามตัดตีนสินมือเสีย”^{๑๐}
ท้าวโกรธว้าซี้เอาหน้าเมีย
กรานคอไปไว้ที่นอกเมือง”

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๒๓)

ผลการทางศาสตร์ ครั้งที่ ๓ ของนางมโนหร้า แหงถูกเมื่อพญาหงส์ทอง
ต้องแรวนั้น พบในตำราทางศาสตร์ ฉบับบ้านกุ่ม ตำบลเทพษัตรี จังหวัดภูเก็ต
(ตอนที่ ๔๙) ที่ว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์ แต่ทำนายว่าชะตาดี ตรงกัน
ข้ามกับคำทายในบทละคร อนึ่งวรรณกรรมเรื่องพญาหงส์พบในวรรณกรรมท้องถิ่น
เรื่องพญาหงส์ คำกาพย์^{๑๑} ฉบับอำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีแนวคิด
ว่า “ความงามที่เรือนกายเป็นภัย ความงามที่เรือนใจเป็นคุณ” จึงอาจมองเรื่องนี้
ตอนพญาหงส์ต้องแรวว่าเป็นโทษ แต่เนื่องจากพญาหงส์เป็นพระโพธิสัตว์สามารถ
แสดงธรรมได้อย่างไพเราะยิ่ง จนพระราชาและพระราชินีผู้เป็นต้นเหตุให้พรานป่าจับมา
เกิดศรัทธาต่อหลักธรรม ส่งผลให้พญาหงส์หลุดพ้นจากการถูกพันธนาการ และกลับ
ได้รับอนุญาตให้พญาหงส์และบริวารได้เที่ยวเล่นและหากินในสระหลวงนั้นอย่างเสรี
จึงอาจเป็นที่มาของตำราศาสตร์ฉบับบ้านกุ่ม ว่าใครแหงต้องตอมนี่เป็นคนชะตาดี
ปรากฏการณ์เช่นนี้สอดคล้องกับตำราศาสตร์ของภาคใต้ ที่เรื่องเดียวกันในแต่ละ
ฉบับ อาจทำนายไปคนละแง่มุมกันหรือเป็นตรงกันข้ามก็มี

^{๑๐}วรรณกรรมเรื่อง มโนหรานบาต ฉบับวัดมณีมาวาส กล่าวถึง นางสำนักขาขึ้นหน้านางสิดา จึงถูกพระราม
ตัดนมทั้งเสีย ดังที่ว่า

“๑ โขนใหญ่ร้ายเรียน
ฤทธาอาวุธ
พระรามตัดนมนาง”

เล่นรามเกียรติ์
ลุยสมุทรออกมา

เรื่องสำนักขา
ขึ้นหน้าสิดา

^{๑๑}ดู พญาหงส์ คำกาพย์ ในงานวิจัยเรื่อง วรรณกรรมปฏิทัศน์ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว., ๒๕๔๗
(แผ่น ซี.ดี.)

อนึ่ง เรื่องพญาหงส์ เป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายมากในภาคใต้ จนคณะโนรา ได้นำไปปรับแต่งเป็นบทร่ำที่เรียกว่า “โนราคล้องหงส์” (ต่างกับที่พรานบุญคล้อง นางกิ้งกือ) ซึ่งถือกันว่าเป็นทำร่ำชั้นสูงของโนราชั้นครู

กรณีการแต่งศาสตร์อาถรรพ์เป็นอนุภาคสำคัญในบทละคร (ที่ว่า) ครั่งกรุงเก่านี้ จะแสดงให้เห็นว่าการซ่อนแฝงสิ่งสำคัญถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ไว้อย่างแยบยล แสดงว่าผู้ประพันธ์บทละครฉบับดังกล่าวเป็นผู้เข้าใจคติชาวบ้านภาคใต้อย่างลุ่มลึก ยากที่คนต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรมจะกระทำได้

(๑.๖) อนุภาคตอนนางมโนหรรดาข้าบไล่โหร

ตอนนางมโนหรรดา ข้าบไล่โหร เนื่องจากโหรทำนายไม่ถูกใจ ปรากฏว่า ทั้งเนื้อหาและถ้อยคำที่ปรากฏในฉบับบทละครฯ ใกล้เคียงกับที่ปรากฏในฉบับ วัดโพธิ์ปฐมาวาส ดังนี้

“๑ อ้ายเฒ่ากระยาจก	มาทายโกหกเสมือนหมา
อ้ายเฒ่าจุมกโต้ง	กุแลเสมือนโพงเขาวิตปลา
อ้ายเฒ่าหัวหงอก	กุแลเหมือนดอกหญ้าคา
อ้ายเฒ่าปากหว้า	กุแลเสมือนถั่วคั่ว
จะทายมิตายก็อย่าร่า	ไม้งามตรานค่อมันลงไป...”
“๑ พระแม่ของลูกอา	มาฟังโหรอ้ายจิ้งโหร
อ้ายเฒ่ากระยาจกโกหกไซ้	เอน้ำปลา ร้าสระหัวมัน”

(บทละครฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๒๔, ๒๘)

“๑ พรานเฒ่ากระยาจก	ทายขี้หกเสมือนหมา
ทายมิตายก็อย่าร่า	มานินทาว่าโหร
๑ ดูราฮีทาสี	ไม้งามริดรานคอป
น้ำร้าสองสามไห	เทใส่หัวไอโหร”

(ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส บทที่ ๖๘๑, ๖๘๒)

อนึ่งน่าสังเกตว่าบทคำทอของนางมโนहरา ทั้ง ๒ ส่วนวน ที่ยกมามีใจความคล้ายกับ บทภาคศรของโนรา ตอนยั่วให้ครุหม่อที่ไม่ยอมมาเข้าทรงเร่งมาเข้าทรงดังเช่นว่า

“๑ ครุหม่อตายโง	ไซ (ท่าไม) ไม่เข้าโรงโนรา
ท่าท่าหยกหยก	เหมือนเด็กเอาพรกมายั่วหมา
ท่าท่าโหยงโหยง	เหมือนคนเอาโพงวิดปลา”

ฯลฯ

(เปลี่ยนคำคำไปเรื่อย ๆ จนกว่าครุหม่อจะเข้าทรง)

กรณีนี้สำแดงว่า ผู้แต่งบทละครเรื่องนางมโนहरา เป็นผู้ที่มีพื้นฐานอยู่ในสังคมที่มีการแสดงโนรา หรือ “ชาตรี” คือ สังคมพื้นบ้านของภาคใต้ยาวนาน เพราะบทภาคครุโนราจะรับรู้รับฟังได้แต่เฉพาะบริเวณโรงรำ และขณะที่แสดงจริงเท่านั้น ซึ่งนอกจากจะจำคำได้แล้ว ยังสัมผัสกับจังหวะลีลา การเชิดดนตรี ในขณะที่เชิญครูชวงนี้ อย่างชินหูและติดหูติดตา โดยเฉพาะที่ว่า “เหมือนโพงวิดปลา” นอกจากข้อความตรงกันแล้วยังแสดงว่าผู้แต่งมี “เสียงทับเสียงกลองโนรา” กังวานอยู่ในโสตสัมผัสเป็นจิตวิญญาณ จึงยืนยันชัดเจนยิ่งขึ้นว่า บทละครเรื่องนางมโนहरา มีความสัมพันธ์ในเชิงลึกกับการแสดงโนรา รวมถึงวัฒนธรรมอื่นๆ ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับเรื่องนางมโนहरาของภาคใต้อย่างแน่นอน

(๑.๗) อนุภาคที่ว่าด้วยพยานาคที่พราณสังให้รัดและปล่อยนางมโนहरา เรื่องพระสุธน-มโนहरา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมวาสา ว่ามีขนาดด้วยกัน ๓ ตัว มีสีดำตัวหนึ่ง สีเขียวตัวหนึ่ง และสีลายตัวหนึ่ง อนุภาคนี้อสอดคล้องกับบทละครฯ แม้จะไม่ครบทั้ง ๓ ในบทเดียวกัน ก็พอเอาความได้ว่ามีเช่นนั้น ดังที่ว่า

“๑ งูเขียวคลาย	ว่ามึงเร่งคลาย	ตินนางเกิดหนา
นาคทั้งสามตัว	กลัวนายพราณป่า	คลายตินฉายา
เลื้อยมาบดใจ”		

(ฉบับวัดโพธิ์ฯ บทที่ ๘๓๘ - ๘๓๙)

**“๑ ร้องว่างูเขียวอ้ายงูลาย
จะรัดไว้ให้ช้าว่ากระไร**

**เร่งคลายซึ่งนางทรมาวัย
คลายดินทรมาวัยเสียเถิดหนา”**

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘, หน้า ๔๔)

๒. ปฏิสัมพันธ์เชิงคติชนวิทยา

พบว่าคติชาวบ้านของชาวภาคใต้ ที่ปรากฏในบทละครครั้งกรุงเก่าเรื่อง นางมโนห์รา มีสิ่งสำคัญถึงความสัมพันธ์กับภาคใต้ มีหลายประเด็น เช่น

(๒.๑) ความเชื่อของชาวใต้ เกี่ยวกับชะตาของผู้ที่เกิดในปีชง วันอังคาร เดือนห้า

ตามคติความเชื่อของชาวภาคใต้ ถือว่าผู้ใดที่เกิดตรงกับปีชง วันอังคาร เดือนห้า เป็นผู้มั่งมีบุญ และเป็นคนชะตาแข็ง ถ้าได้ดีก็ดีมาก ถ้าร้ายก็ร้ายแรง โดยเฉพาะชะตาของนางมโนห์รา ปรากฏตรงกันทั้งในนิทาน, ตำนาน และวรรณกรรมท้องถิ่นเกือบทุกฉบับ (ยกเว้นมโนหรานิบาต) จึงน่าจะเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าคติดังกล่าว ที่ปรากฏในบทละครเรื่องนางมโนห์รา ที่ว่าเป็นฉบับของกรุงเก่า นั้น น่าจะสำคัญถึงความสัมพันธ์กับภาคใต้มากกว่าชุมชนอื่น เช่น

นิทานชาวบ้าน เรื่องนางมโนห์รา ตามสำนวนของนางอายเนียว นิคม ว่า

**“๑ โหรทายว่า โลกคนสุดท้อง จะไม่ได้อยู่เมืองนี้ จะต้องไปอยู่
ต่ำได้หาเมืองเรา ชายบ่าวเจ้าไม่เอา ผัวของเขาเจ้าชอบใจ”**

(ภาคผนวก มโนหรานิบาต, หน้า ๓๑๘)

เรื่องพระสุธน - มโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส ว่า

“๑ เจ้าเกิดในปีชง	วันอังคารเมื่อเดือนห้า
จะตายตามดวงชะตา	ว่าจักชิงเอาผัวเขา
๑ เกณฑ์คู่ของนางไท	อยู่เมืองใต้ต่ำแต่เรา
ชายบาวนางไม่เอา	ครั้นผัวเขานางชอบใจ”

(บทที่ ๖๗๑ - ๖๗๒)

นิทานเรื่องนางมโนห์รา ตามสำนวนที่นางพิน เพ็ญจำรัส เป็นผู้เล่า ความตอนหนึ่งว่า “โหรทายว่า นางนี้ปีชวด วันครุเดือนห้า หญิงนี้หลากา เกิดมา จะผลาญเอาผิวเขา นางนี้มีบุญจริง ไม่ได้อยู่เมืองของเรา เกิดมาจะผลาญเอาผิวเขา มนุษย์อยู่ในได้หล้า”

(ภาคผนวก มโนหรานิบาต, หน้า ๓๒๙)

คติความเชื่อต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ปรากฏในบทละครเรื่องนางมโนห์รา (ที่ว่า) เป็นบทละครครั้งกรุงเก่าเช่นกัน ดังที่ว่า

“๑ ตัวแมกเกิดเมื่อปีชวด	ออกวันอังคารเดือนห้า
แม่นี้มีบุญเป็นนักหนา	เกิดมาจะได้แต่ผิวเขา
ตัวแม่มีบุญนี้จริงจริง	แต่ไม่ได้อยู่ในเมืองเรา
ตัวแม่จะได้ผิวของเขา	ลูกชาวมนุษย์ในได้หล้า”

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๒๔)

(๒.๒) วัฒนธรรมการใช้คำ “แก” เป็นคำสรรพนามเรียกผู้มีอาวุโส / ปุชนียบุคคล ด้วยคารวะ ซึ่งต่างกับวัฒนธรรมการใช้คำ “แก” ของภาคกลางที่เป็นคำใช้แทนผู้ที่เราพูดด้วยซึ่งเป็นผู้ที่สนิทสนมหรือผู้น้อยและใช้แทนผู้ที่เราพูดถึง (บุรุษที่ ๓) ในลักษณะเดียวกัน

พบว่าในเรื่องบทละคร (ที่ว่าของกรุงเก่า) มีใช้คำ “แก” ตามวัฒนธรรมภาษาถิ่นได้มากที่ เช่น

(ก) “นางแม่ของลูกอา	ตาโหรโหราแกอยู่ไหน
เชิญให้นายนายเล่า	องค์ท้าวพระราชมารดา”
	(หน้า ๒๒)
(ข) “แทงต้อง	เมื่อพระฤาษีแกไถนา”
	(หน้า ๒๓)

- (ค) “แม่เอ๋ยแกอย่ามาห้ามข้า” (หน้า ๓๑)
- (ง) “พระแม่แกแย้งไป มโนหรืราทราเมียก็แย้งมา (หน้า ๓๔)
- (จ) “ปราสาทของน้องพระพี่เอ๋ย อย่าให้พระแม่แกไว้ข้า
ให้แม่แกทำเป็นศาลา ให้ยกบูชาแก่เจ้าไท
ให้แกทอดสะพานด้วยไม้แก่น ให้แม่ทำด้วยไม้ไผ่
ให้แกทำบุญส่งไป ยังเมืองสวรรค์ปากฟ้า (หน้า ๔๔)

การใช้คำ แก เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๒ หรือบุรุษที่ ๓ ดังกล่าวนี้นัดแย้งกับวัฒนธรรมของภาคกลาง บทละครเรื่องนี้จึงไม่น่าจะเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นของภาคกลาง / วรรณกรรมของกรุงเก่า แต่สอดคล้องกับวัฒนธรรมการใช้ภาษาถิ่นภาคใต้ ดังกล่าวมาแล้ว

อนึ่ง ถ้าจะอ้างว่าเมื่อนางมโนหรืราชซึ่งโกรธนางมักพูดจาหยาบคาย แต่ตัวอย่างที่ยกมาส่วนใหญ่เป็นตอนที่นางอยู่ในอารมณ์ปกติ

(๒.๓) วัฒนธรรมการไหว้วอนพระภูมิเจ้าที่ หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องที่ เมื่อจะกระทำการใดๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลของชาวใต้ เช่น การที่คณะชาตรี (โนรา) กล่าวคำภาสครู (ไหว้ครู) พบว่ามีนัยตรงกับที่นางมโนหรืราชขอมา พระภูมิเจ้าที่ตอนลงอาบน้ำในสระโบกขรณี อันมีถ้อยคำสอดคล้องกัน ดังนี้

“๑ โอมพร้อมมหาพร้อม	มานั่งห้อมล้อมทั้งซ้ายขวา
มาแล้วพुरुพรั้ง	มานั่งแห่หลังแห่หน้า
ประกาศครูเท่านั้นแล้ว	ขอแผ้วเป็นเพลงพระคาถา
ไหว้วันลงนางหงส์กรุงพาลี	ไหว้วันางธรณีเมขลา
ไหว้บริวารราชา	ภูมามหาลาภมหาชัย
ลูกไหว้แม่โคกวัดดี	ธรณีแม่ได้เป็นใหญ่
ลูกเล่นเต็นรำบนหัวแม่	วันนี้แลขอคำอำภย

หลักเกล้าเกล้าเสียให้ไกล
นางธณีนแม่ทองตาต่ำ

ในวันนี้เล่าเจ้าแม่หนา
ลูกขอที่ร่ำมนโหร
(บทกาศครูโนรา)

สอดคล้องกับบทละครฯ ตอนนางมโนหรฯ ขอขมาพระภูมิเจ้าที่ ดังที่ว่า

“ข้าจะไหว้ภูมิฐานท่านเจ้าที่
ข้าไหว้พระพรในคงคา
ข้าจะลงสรในวันนี้
เจ้าน้ำเจ้าท่าสุราลัย

ทั้งนางธณิเมขลา
เมตดาอย่าได้มาถือใจ
เมตดาปราณีอย่ามีภัย
อย่าได้ถือใจขัดขาวจิ

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๔๑)

(๒.๔) วัฒนธรรมการใช้ตรน (ตะกรน) ทอหูกแทนกระสวย

การทอหูกแบบพื้นเมืองของชาวภาคใต้นิยมใช้ “ตรน” (ตะกรน) ซึ่งเป็นหลอดไม้ไผ่มีหลอดด้ายอยู่ข้างใน แทนกระสวย สอดคล้องกับบทละครเรื่องนางมโนหรฯ ที่ว่า

“๑ เป็นหญิงเจ้าแม่อา
ตัวเจ้ายังน้อยสักเท่าเขียด
เมื่อจะทอหูกไม่ถูกกัน
เจ้ามวอนแม่จะมีผัว

อย่าทำกระริงกะเรียด
เจ้ามวอนแม่จะมีผัว
มันจะเอาตะกรนมาโขกหัว
ลูกเอยจะยีนสักเท่าใด”

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๓๒)

๓. การใช้ฉันทลักษณ์

บทละครเรื่องนางมโนหรฯ ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งข้อสังเกตไว้ในคำอธิบายนำเรื่องว่า “ไม่เป็นกลอนแปดแท้เช่นบทละครสามัญ แต่งปนกาพย์อย่างทีละครโนราชนครศรีธรรมราชหรือที่เรียกกันว่าละครชาตรี...”

ประเด็นนี้น่าพิจารณาอย่างยิ่ง เพราะฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในบทละครฉบับดังกล่าว ส่วนใหญ่คล้ายกับกาพย์สุรางคนางค์ที่ชาวใต้นิยมเรียกว่า “ราบ” ต่างกับกาพย์สุรางคนางค์ตรงที่บทหนึ่งๆ อาจมี ๒๘ คำ หรือ ๓๒ คำ หรือ ๓๖ คำ

หรืออย่างน้อยก็นึกได้ เป็นฉันทลักษณ์ที่นิยมใช้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ซึ่งนิยมแต่งสลับกับกาพย์ยานี (๑๑) และกาพย์ฉับจิ่ง (๑๖) หรือใช้แต่งเพลงกล่อมเด็ก หรือแต่งบทไหว้ลัทธิ บทภาศครู รวมทั้งบทขับกล่อม หรือบทกลอนสวดที่ชาวใต้นิยมกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะที่เป็นบทเพลงกล่อมเด็ก ถ้ามี ๔ บรรค ความในวรรคที่ ๔ มักซ้ำกับวรรคที่ ๔ ซึ่งพบมากในบทละครเรื่องนางมโนห์รา ฉบับที่กล่าวแล้ว เช่น

“๑ เจ้าแม่
ขวัญข้าวของแม่อา
วันนั้นขันหมากของพระพรหม
แม่คิดว่าเจ้าไม่สมพอ

ลูกรักผู้เจ้ามโนห์รา
แม่คิดว่าเจ้าไม่สมพอ
เขาใส่พนมลากล่อ
ใครใครมาขอแม่ก็ไม่ให้”
(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๓๒)

จะเห็นว่าฉันทลักษณ์แบบเดียวกับบทเพลงกล่อมเด็กภาคใต้ เช่น

“๑ ครีון้อง
เจ็ดองค์ลงมา
นายพรานจับได้
ลงเล่นน้ำในกลางสระสง

น้องครีอนางโนรา
ลงเล่นน้ำในกลางสระสง
เอาไปถวายพระองค์
หลงด้วยนายพรานป่า”
(เพลงกล่อมเด็ก)

จะเห็นได้ว่าการซ้ำความในวรรคที่ ๔ กับวรรคที่ ๘ เช่นเดียวกัน จำนวนคำก็มีการยืดยุ่นลักษณะเดียวกัน

ส่วนรูปแบบพิเศษของฉบับที่เรียกว่าบทละครครั้งกรุงเก่า คือ การมีคำนำบทตอนที่ว่า *เมื่อนั้น, บัดนั้น* และมีชื่อเพลงกำกับไว้ตอนท้ายบท เช่น *ฯเชิดฯ, ฯโอดฯ, ฯเพลงฯ* และบอกการเจรจาแทรกว่า *ฯเจรจาฯ* อันเป็นรูปแบบของบทละครโดยเฉพาะ

๔. เป้าหมายหลักการเล่นเป็นเรื่องของโนรา

คุณค่าที่โดดเด่นของศิลปะการแสดงโนราอยู่ที่ศิลปการด้านการรำและการขับบท อันเป็นศิลปะชั้นสูงคล้ายกับโขน ซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะตัวของนักแสดง

และเป็นการสำแดงความสวยงามของเครื่องประดับเครื่องเล่นเป็นเรื่องเป็นเพียงส่วนเสริม เพื่อความสนุกสนานของชาวบ้าน ดังนั้นการเล่นเป็นเรื่องจึงนิยมนำนิทานหรือวรรณกรรมท้องถิ่นที่ผู้ชมรู้เรื่องดีอยู่แล้วมาแสดงเป็นของแถมและมักแสดงเพียงย่อๆ เป็นตอนๆ เช่น เรื่องพระรถเมรี, เรื่องไชยเชษฐา โดยเฉพาะเรื่องนางมโนห์ราไม่ได้นิยมแสดงกันในระยะต้นๆ แต่ครั้งนำมาแสดงกลับได้รับความนิยมอย่างสูงจนเป็นเหตุให้ชาตรี และ ญาคอนชาตรี ถูกเรียกกันติดปากว่า “โนรา” หรือ “มโนรา-ชาตรี” ถึงกระนั้นการแสดงเรื่องนางมโนห์รา ก็ยังเน้นมุขตลกมากกว่าการเล่าเรื่องมุขตลกที่ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงง่าย จึงเลี่ยงไม่พ้นความหยาบโลนเป็นพื้น ลักษณะดังกล่าวนี้ ปรากฏชัดในบทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์รา ดังจะเห็นได้จากบทบาทของนางมโนห์รา ตอนที่ด่าทอต่อปากต่อคำกับโอรามิได้สำแดงถึงความเป็น “ตัวเอก” หรือตอนที่นางได้เถียงกับมารดาาก็เพื่อสำแดงถึง “ปากตลัด” เพื่อมุขตลก มากกว่าความเป็นกุลสตรี ดังที่ว่า

“โอรา
จะลากหัวมึงมาใช้
มึงเอาเท้ามาปนจริง
อ้ายเฒ่ากระยาจก

มึงข้าของพ่อภูมิไช้
ตัวอ้ายพราหมณ์เฒ่ากระยาจก
จะให้ผู้หญิงรุ่มกันชก
ชกให้หัวสั่น”

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๒๕)

“๑ นางแม่ของลูกอา
ทั้งพี่ทั้งน้อง
ดอกทองสั้นทั้งเฒ่า
ดอกทองเสมียนกัน

แม่มาด่าลูกไม่ถูกต้อง
เหล่าเราดอกทองเสมียนกัน
เหล่าเราดอกทองสั้นทั้งพันธุ์
ทั้งองค์พระราชมารดา”

(ฉบับคลังวิทยา, ๒๕๐๘ หน้า ๓๓)

บุคลิกของนางมโนห์ราตามที่กล่าวในข้างต้นเหมือนกับที่กล่าวไว้ในเรื่องพระสุธน - มโนห์รา (คำกาพย์) ฉบับวัดโพธิ์ปฐมมวาส ดังที่นางมโนห์ราได้ตอบมารดาว่า

“๑ ดอกทองเสมียนกัน
แกลงดำเอาแต่ข้า”

สิ้นพวกพันธุ์เผ่าพงศา

เมื่อมารดาแสนเล่ห์กล”

(ฉบับวัดโพธิ์ปฐมาวาส บทที่ ๗๔๙)

๕. การใช้ถ้อยคำและภาษา

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ศึกษาศัพท์ภาษาถิ่นได้ที่ปรากฏในบทละครเรื่อง นางมโนห์รา สรุปไว้ในภาคผนวกของเรื่องมโนหรานิบาตว่า “ที่ว่าบทละครครั้งกรุงเก่า นั้น เป็นบทละครครั้งกรุงเก่าแน่หรือ อะไรยืนยันว่าเป็นสำนวนครั้งกรุงเก่า เพราะถ้าตัดถ้อยคำที่เป็นภาษาถิ่นได้ออกหมดแล้ว ไม่มีของเก่ายุคกรุงเก่าเหลืออยู่สักกี่มากน้อย” เพื่อความกระจ่างชัดในเรื่องนี้ จะได้ประมวลถ้อยคำที่มีใช้กันเป็นปกติในภาษาถิ่นได้ที่ปรากฏในบทละครดังกล่าว (โดยบอกเลขหน้าที่ปรากฏในฉบับที่สำนักพิมพ์คลังวิทยาจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ไว้ท้ายคำ) เช่น

ทำงาน	(๒๑) = กังวล, ห่วงใย	รูปโอ	(๒๑) = รูปงาม, สง่างาม ภาษาถิ่นใต้ ว่า “รูปโอ”
กระถด	(๒๒) = ถด, กระเถิบ	แล	(๒๒) = ดู
แทงต้อง	(๒๒) = แทะถูก	คุตคู้	(๒๓) = นอนซดตัว
ทีหนึ่ง	(๒๓) = ครั้งหนึ่ง	แอะระเน	(๒๓) = เลียบเคียง
สินมือ	(๒๓) = ตัดมือ	กรานคอ	(๒๓) = ค้าค่อ, ใส่หัว
สองท	(๒๔) = สองครั้ง	แม่ซื่อ	(๒๔) = แม่สื่อประจำ ตัวทารก
โพง	(๒๕) = โขงโหลง	ดำใส่	(๒๕) = ดำใส่หน้า, ดำขับไล่
แม่อีหามา	(๒๖) = ภรรยา	แลมือ	(๒๗) = คู่มือ
สะหัว	(๒๘) = รดหัว	พรุกเข้า	(๒๘) = พรุ้งนี้เข้ามิด
กะพลูยแก้ว	(๒๘) = อ่างแก้ว	ขวัญข้าว	(๒๙) = สุตรัก สุตสวณ

พลามแพลม(๓๐) =	วับ ๆ แวม ๆ	ชี้ร้าย (๓๐) =	ชั่วร้าย, ชั่วช้า
ไม่ฟัง (๓๑) =	ไม่เชื่อฟัง	สมพอ (๓๑) =	เสมอ, เท่าเทียมพอ
ใหญ่ใหญ่ (๓๒) =	โตเป็นหนุ่มเป็นสาว	ใจโลน (๓๒) =	ใจหยาบ
ใจกล้า (๓๓) =	ใจกระด้าง	ชะลากา (๓๓) =	ฉลาดกา, ชั่วช้า
รู้มาก (๓๓) =	อวดรู้	ปากกล้า (๓๓) =	ปากจัด
ลั่นแลน (๓๓) =	ลั่นตะกวด	ชิง (๓๔) =	แย่ง
หมูสู (๓๓) =	พวกเอ็ง	หัวไถ (๓๔) =	หัวถล่ำ
ทะแย (๓๕) =	แย, ตอแย, ล้อเล่น	หยีบ (๓๕) =	จับ
ขี้ผึ้ง (๓๕) =	ไข, เทียนไข	ไล่พาน (๓๕) =	ไล่เทียนไข
เสียเซ่น (๓๕) =	พิการ	อ้อยแถม (๓๕) =	อ้อยที่มีลำ ขนาดเล็ก
หุง (๓๕) =	กลางท้องนา	เด็ดห่อผ้า(๓๕) =	กระเดียด ห่อพาย
แลไปแลมา(๓๗) =	หารอบ ๆ	ไฉ่พนักงาน (๓๗) =	ให้เป็นหน้าที่
พุบกบ (๓๙) =	ล้มหมอบ	ส่วางใจ (๓๘) =	หมดกังวล
เข้าแค้ (๓๙) =	เข้าใกล้	กระหยบ (๓๙) =	หยบ, แอบ ซ่อน
พอขึ้นได้ (๓๙) =	พอใช้ได้	ทอกกลืน (๓๙) =	กลืนโดยไม่ ต้องเคี้ยว
ด้ามุด (๓๙) =	ดำดิ่ง	อย่าร่า (๓๙) =	อย่าถูร่า, อย่าสนใจ
นั่งทรวบ (๔๐) =	แอบมอง	แต่แรก (๔๐) =	เดิมที
นกจั่ง (๔๐) =	นกกระจิ่ง	ชนฟอง (๔๐) =	ชนลูกชน
ขยิก (๔๑) =	ยิก, ไถ่	นกเงือก (๔๐) =	นกเงือก
ล่อคอ (๔๒) =	เผล่หัว	ดักท่า (๔๑) =	คอยท่า
คายคาย (๔๓) =	ระคาย, สาก ๆ	หน่วยตา (๔๓) =	ลูกตา

หยุดท่า (๔๔) = หยุดรอ

ถกคอบแบน (๔๔) = ชูคอแผ่
ฟ้งพาน

นนทรี (๔๕) = ยักษ์หรือเทวดา
ผู้เฝ้าประตู

กระหว่า (๔๕) = กว๋า, รวากับ
บั้นเดียว (๔๖) = หักรั้ง

พระกาล (๔๘) = พระยามัจจุราช

คิดให้ถี่ (๔๘) = คิดให้ละเอียด
รอบคอบ

ช่างทำ (๕๐) = ช่างประดิษฐ์

เมื่อยตัว (๕๒) = ปวดเมื่อย

พอง (๕๒) = พุพอง

เหยียบเต่า (๕๓) = พกความโง่

นั่งโหง (๕๔) = สัปหงก

ไม่ฟ้ง (๕๔) = ไม่เชื่อฟ้ง

แผ้ว (๕๕) = ทำให้โล่งเตียน

เลื่อยล้า (๕๕) = เมื่อยล้า

อยู่แค้ (๕๖) = อยู่ใกล้

ฉายา (๕๖) = นางงาม, นาง

เจ็บเปล่าเปล่า (๕๗) = เจ็บตัวเปล่า

ข้อสรุป

จากการวิเคราะห์บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์รา ตอนนางมโนห์รา ถูกจับไปถวายพระสุธน โดยอาศัยเนื้อเรื่องและอนุภาคของเรื่อง ประกอบกับบริบททางคติชนวิทยาที่ปรากฏในเรื่อง ฉันทลักษณ์ที่ใช้ และถ้อยคำภาษาถิ่นได้ ได้ข้อสรุปดังนี้

๑. ผู้รจนาหรือผู้แต่งบทละครฉบับนี้ สำแดงให้เห็นชัดว่า เป็นผู้รอบรู้และคุ้นชินต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ในระดับลุ่มลึก ยากที่คนต่างภาคต่างถิ่นจะกระทำได้ หรือเป็นการพ้องกันในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมร่วมหรือโดยบังเอิญ จึงอนุมานได้ว่าผู้รจนาเรื่องนี้มีโอกาสที่จะเป็นชาวภาคใต้ค่อนข้างสูงกว่าจะเป็นชาวกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

๒. เนื้อเรื่องและอนุภาคของบทละคร (ที่ว่า) เป็นครั้งกรุงเก่า นั้น สอดคล้องกับนิทาน ตำนาน และวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่องพระสุธน - นางมโนห์รา กลุ่มที่มีนางกาหนม บุตรพรหมเป็นมเหสีต้นของพระสุธน เช่นเดียวกับที่ปรากฏในฉบับวัดโพนิษฐมวาส สงขลา, ฉบับของโรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราช, นิทานเรื่องนางมโนห์รา ที่เล่าโดยนางอายเนียว นิคม ชาวสงขลา, นิทานเรื่องนางมโนห์รา ที่เล่าโดยนางพิน เพ็ญจำรัส ชาวสงขลา และตำนานโนราของโนรา

วัดจันทร์เรือง ชาวจังหวัดสงขลา มากกว่าจะร่วมกลุ่มกับเรื่อง มโนหรานิบาต ฉบับวัดมัทธนิมาวาส สงขลา ที่ระบุได้ตอนท้ายเรื่องว่า “อะหังอันว่าข้า ผู้สัทธาเพียร พะเย แต่งตามบาปเเฮ ท่านแต่งไว้แต่โบราณ ไม่มีเรื่องกาหนม บุตรแห่งพรหมณ์ มิจจา ลูกนกราชปักขาให้ไม่ในคัมภีร์” ต่างกลุ่มกับพระสุธนชาตกในปัญญาสชาตก และแปลกแยกแตกต่างกับกาพย์เรื่องมะโนรา ฉบับนายเดือน บุนนาค

เมื่อเนื้อเรื่องส่วนใหญ่สอดคล้องกับตำนานและนิทานพื้นเมืองของภาคใต้ ที่มีลักษณะการประสมประสานจากหลายที่หลายส่วน ประกอบกับการใช้ ชั้นหลักชนที่นิยมใช้กันในภาคใต้ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรม ลายลักษณ์ จึงน่าจะเป็นไปได้ค่อนข้างสูงว่าบทละคร (ที่ว่า) ครั้งกรุงเก่า นั้น อาจเป็นบทละครชาตรีแบบที่พระองค์เจ้าปัทมราชทรงดัดแปลงจากนิทาน เรื่องนางมโนหรานิ ประสมกับตำนานโนรา เมื่อคราวส่งไปแสดง ณ กรุงเทพฯ ครั้ง พ.ศ. ๒๔๐๓ โดยคัดเลือกเฉพาะตอนที่เหมาะแก่การเล่นแบบละครนอกของ ภาคกลาง เพียงแต่เพิ่มเพลงประกอบเมื่อจบแต่ละตอน เพิ่มคำขึ้นต้นบทด้วย “เมื่อนั้น”, “บัดนั้น” ตามรูปแบบของละครนอกละครโน และถ้าพิจารณาความยาว ของบทละครที่แต่งขึ้นนี้ จะเห็นว่าค่อนข้างจะเหมาะสำหรับแสดงจบในคืนเดียว หรืออาจตัดเป็นตอน ๆ ให้แสดงหลังจากการร่ายรำทำบท เพื่อสำแดงศิลปการของ แต่ละครั้งแล้วไม่เกิน ๓ - ๔ ครั้งแสดง ซึ่งสอดคล้องกับพระราชหัตถเลขาใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถึงพระองค์เจ้าปัทมราช (ลูกเธอในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) ลงวันจันทร์ เดือนเจ็ด แรมค่ำหนึ่ง ปีมอก โทศก จุลศักราช ๑๒๒๒ (วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๓) ว่าในงาน พระศพกรมสมเด็จพระเดชาดิศรที่พระเมรุท้องสนามหลวงมีมหรสพต่างๆ ๔ วัน ๔ คืน และว่า “แลละครชาตรีของเสด็จนั้น กระหม่อมฉันได้สั่งให้เล่นในการ พระศพนันด้วย มีคนมาดูมากเพราะเป็นของนอกแปลกเข้ามา กระหม่อมฉันได้ให้ เงินโรงวันละสามตำลึงที่สี่วัน” เมื่อพิจารณาภูมิหลังของพระเจ้าปัทมราช ซึ่งทรง ค้นเคยด้านศิลปะการแสดงทั้งโนราและศิลปะการแสดงละครนอก และทรงคุ้นชิน กับคติชาวบ้านภาคใต้ทุกด้าน จึงเป็นสิ่งท้าทายให้ศึกษากันต่อว่า บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนหรานิราตอนนางมโนหรานิราถูกจับไปถวายพระสุธน อาจมีขึ้นในสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณรัชกาลที่ ๔ นี้เอง หรือไม่ก็น่าจะห่างกันมากนัก อันนี้เป็นประเด็นที่ควรสืบค้นกันต่อไป